

YAZILI KAYNAKLAR IŞIĞINDA YENİ ASUR ORDUSUNUN SEFER SÜRECİNDE ERZAK TEMİN YÖNTEMLERİ

Faruk AKYÜZ*

Öz

III. Tiglatpileser (M.Ö 744-727) zamanında daimi orduya geçen Asur devleti bu dönemden itibaren her bölgeye sefer düzenleyebilecek profesyonel askerlerden oluşan bir orduya sahipti. Yazıtlarda çeşitli birliklerden meydana gelen ve sayıları yüz binleri aşan ordulardan bahsedilmektedir. Böyle büyük orduların özellikle uzak bölgelere yaptığı harekâtlarda teçhizat gereksinimleri yanında beslenmesine ilişkin konularda, sefer sürecinden çok daha önce başlayan bir hazırlık safhası gerekiyordu. Bu aşamada kralın bizzat konuyla ilgilendiği, özellikle valileri aracılığıyla süreci takip ettiği ve organizasyonu gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca sefer sürecinde de gıda temini için haraç, yağma, ticaret gibi her türlü imkânın da değerlendirildiği görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Asur ordusu, erzak temini, sefer,

Abstract

**In the Light of Cuneiform Documents, Food Supplying Methods of
Neo-Assyrian Army during the Campaign**

Assyrian State which is starting to permanent army system at the reign of Tiglathpileser III (B.C. 744-727), had an army consisted

* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi.

of professional soldiers who could embark on an campaign to every region. In the writing sources, it is mentioned that there was over one hundred thousand armies consisted of various unions. To feed the soldiers for in these dimensions army which especially embarking on campaigns to far regions require to division of labour and a different organization start long time ago before campaign. At this stage, it is known that king was at the head of labour and deal with personally it via his governors. Furthermore in the period of expedition, every kind of opportunity is evaluated for food supply.

Key words: Assyrian army, food supply, campaign,

Giriş

Donanım ve eğitim açısından bir ordu ya da birliğin güçlü ve hazır olması uzun ve meşakkatli seferlerin ve savaşların üstesinden gelmesi için yeterli değildi. Özellikle Yeni Asur Devrinde uzak bölgelere yapılan askeri seferlerin başarıya ulaşmasındaki en önemli etkenlerden biri ordunun erzak ihtiyacının karşılanması idi. Askerin iyi bir şekilde beslenmesi, gıda bolluğu ve çeşitliliği yapılan harekâtın başarıya ulaşması için önemli etkenlerdendi. Askeri levazimat açısından eksikleri olan birlikleri savaşa zorlamak elbette makul bir tutum değildi. Örneğin II. Sargon (M.Ö. 722-705) 8. Seferinde “*ne susuzluklarını giderecek su verebildim, ne de kamplarının duvarlarını kuvvetlendirebildim; savaşçılarımı ileri gönderemedim, ordumu bir araya toplayamadım... Beni dost ya da düşman bölgelerinde asla yalnız bırakmayan, daima yanımda olan süvarilerim ve savaş arabam ile Sin-ahi-usur’un askerlerinin aralarına bir mızrak gibi daldım*”¹ demekle askerleri besleyememesinin sonucunda sadece kendi birliğiyle düşmana saldırmak zorunda kaldığını belirtmektedir. Bu nedenle sefer sürecinde askerlerin güvenliği, dinlendirilmesi ve özellikle beslenmesi askeri faaliyetlerin vazgeçilmez bir gerekliliğidir. Aksi halde askeri ve dolayısıyla siyasi başarısızlıklarla karşı karşıya kalmak kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle Asur ordusunun bu hususa dikkat ettiği ve kapsamlı bir hazırlık yaptığı bilinmektedir. Asur krallarının, askeri seferlere “hasat mevsiminden”² sonra başlaması, her ne

¹ ARAB II: 154; Çilingiroğlu 1984: 15

² Saggs 1963: 146; Saggs askeri seferlerin başlangıcını temmuz sonu olarak belirtir. Askeri seferlerin başlangıcı genellikle ekonomik gereksinimlere bağlıdır. Ordu buğday ve mısır hasatını beklemek zorundaydı. Bu nedenle Saggs, hasat tamamlandığında sefere çıkıldığını belirtir. Ayrıca SAA 19 190 numaralı mektuptan Nisan ayının başlarından itibaren karların kalktığını ve ulaşımın elverişli olduğunu söylemek mümkündür. SAA 5 86 numaralı bir başka mektup Urartu’nun Nisan ayında savaş hazırlıklarına başladığını gösterir. Bu durum “Nisan ayının savaş hazırlığı için uygun bir ay” olduğu şeklinde ifade edilir. Bkz, Duymuş

kadar iklim şartlarının elverişliliğiyle açıklansa da o yılki hasat durumunun, sefer planlamalarını yakından etkiledikleri gerçeğini gizleyemez. Çünkü ürün bolluğu veya yetersizliği Asur ordusunun dolayısıyla devletin gücünü doğrudan etkilen bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.³

Erzak Temini Bakımından Asur Eyaletlerinin Sefer Sürecindeki İşlevi

Yeni Asur dönemine ait birçok mektuptan imparatorluğun çeşitli köy ve bölgelerinde tahıl ambarları bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu merkezlerde bulunan ambarlar, sadece bölge sakinlerine tahıl ve ekmek sağlamak için değil, özellikle silâh altına alınan çok sayıdaki asker ve ordunun hizmetinde kullanılan at, katır ve eşek gibi yük ve binek hayvanlarının gıda ihtiyacını da sağlamak içindi.⁴ Öyle ki, bu döneme ait birçok mektup, farklı tarımsal bölgelerdeki hasatla ilgili endişeleri ve raporları içermektedir.⁵ Bu mektuplarda krala hasatla ilgili ayrıntılı raporlar sunulmaktadır. Gelen raporlar sayesinde, tıpkı istihbarat raporları neticesinde ordunun güvenli bölgeleri tespit edip yürüyüşünü sürdürmesi gibi, tarımsal verimin az olduğu bölgeler sefer güzergâhından çıkartılıyor ya da diğer bölgelerden oralara takviye yapılıyor olmalıydı.

İlki kendisine bağlı eyaletlerden aldığı ve ikincisi çeşitli bölgelerden haraç olarak topladığı vergiler olmak üzere Asur Devletinin iki türlü gıda ve erzak elde etme yöntemi bulunuyordu. Özellikle eyalet valileri gıda yönetiminde anahtar rol oynamaktaydılar. Mektuplardan, valilerin gıda üretimi, toplanması, muhafazası ve merkeze ait tahılın gönderilmesinde sorumluluk sahibi oldukları görülmekte, onların kaleler ve ordu için gıda tedarik ettiği, göç ettirilenleri beslediği ve merkeze mali destek sağladıkları anlaşılmaktadır.⁶

Bütün bu görevleri içerisinde valilerin şüphesiz en külfetli ve önemli görevi seferdeki orduya erzak temin etmektir. Bu konuda Sargon dönemine

---

2012: 363. Fakat hazırlıklar bu dönemde başlasa da ancak hasat dönemiyle askeri sefer halini alabiliyordu. Asarhaddon ise Mısır'a karşı gerçekleştirdiği seferine Nisan ayında başladığını belirtir. Bkz; Radner 2008: K 3082+K 3086+SM 2027, satır 10. Bu sonuçlardan seferin çıkılacağı zamanın belirlenmesinde sefer düzenlenecek bölgenin coğrafyası ve ikliminin etkili olduğu söylenebilir.

³ Schneider – Adalı 2014: 8

⁴ Fales 2002: 142.

⁵ Bkz; SAA 1 83, 176, 182; SAA 5 3, 97, 127, 199, 289; SAA 15 69, 100; SAA 17 50; SAA 18 8; SAA 19 15, 19, 20, 113, 166, 173. Ayrıca gök olaylarını yorumlamak suretiyle kâhinler tarafından Asur krallarına hasadın nasıl olacağıyla ilgili raporlar da sunulmuştur. Bunlardan birkaçı için bkz; SAA 8 4: r. 14; 5: 2; 15: r. 5

⁶ Ponchia 2014: 385 – 386.

ait bir mektup oldukça detaylı bilgiler vermektedir.⁷ Mektubun ön yüzünde *turtānu*, *rab šaqē*⁸ ve batıdaki eyaletlerin⁹ valilerinin Kar-Aşşur'a gelişiyle ilgili bilgiler verilir. Arka yüzünde ise belgeyi gönderenin ordu için depolanan gıdayla ilgili krala ayrıntılı bilgiler sunduğu görülmektedir. İnsanlar ve hayvanlar için günlük ve aylık yem ve tahıl ihtiyacı *emāru* ve *sūtu* cinsinden belirtilir.¹⁰

Mektupta hayvanlar ve insanlar için gıda ihtiyacı belirtilmesine rağmen bunlarla ilgili herhangi bir sayısal ifade verilmemiştir. Bu yüzden mektuptaki bilgilerden bir insan ya da hayvanın günlük ihtiyaç duyacağı gıda miktarı hesaplanamaz. Bu belge ordunun gıda ihtiyacının zikredilen bölgeye ulaşmadan önce asker ve hayvan sayısına bağlı olarak günlük ve aylık ihtiyacının nasıl giderildiğini ayrıntılı şekilde göstermesi açısından önemlidir. Muhtemelen mektubun yazarına Kar-Aşşur'da toplanacak ordunun boyutları hakkında bilgi verilmiş, buna göre de yiyecek depolanması istenmiş olmalıydı. Mektubun ilgili satırları şöyledir:

“...Biz kral[ın işlerini] ya[pıyoruz].

Efendim kral[in] depolanmış tahilla ilgili bana yazdığına gelince: “senin şehrinde bir ay (tüketilmek) için depolanmış tahılı bana gönder!” – biz yük hayvanlarının günlük yem ve tahılını (kissutu ša aşappi) şimdi listeledik (ve) öncelikle (bu bilgiyi) efendim krala gönderiyorum.

470 eşek yükü yem, 549.4 eşek yükü tahıl askerler için, hepsi 1019.4 eşek yükü bir günlük [...].

108 eşek yükü yem, 155.6 eşek yükü tahıl askerler için, hepsi 263.6 eşek yükü günlük, ki [...] ve onların şehirlerinin [...]. Lahi[ru] eyaletinde.

[Hepsi 5]78 eşek yükü [günlük] yem, aylık (ise) [173]40 eşek yükü tahıl yapar. [Hepsi 705 eşek yükü] askerler için günlük tahıl, aylık (ise) [21150 eşek yükü tahıl yapar; [hepsi] aylık [384]90 eşek yükü yem ve tahıl kralın [askerleri] ile ileri gelenler ne [...]... ”¹¹

⁷ SAA 5 250.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz; Gökçek – Akyüz 2013: 46; Gökçek 2015: 254 – 255.

⁹ Naşibina, Lagē, Si'imme, Tille, Guzana, Isana.

¹⁰ Fales 1990: 24-25

¹¹ SAA 5 250: r. 2 – r. 20; [xxx] x [xxxx L]UGAL né-p[a¹-áš] ù ina UGU Š[E¹.tab-ki ša LU]GAL be-lí iš-pu-ra-an-ni [ma-a ŠE].tab-ku ša ITI UD.MEŠ-te [ša U]RU-ka še-bi-la-a-ni an-nu-rig ŠE.ki-su-tú ša a-šap-pi ù ŠE.tab-ku ša UD.MEŠ ina bat-ta-ta-a-a ni-sa-šar ina UGU LUGAL be-lí-ia nu-se-bi-la 4¹-me-70 ANŠE ŠE.ki-su-tú 5-me-49¹ [ŠE.ta]b-ku ša ERIM¹.MEŠ PAB 1-lim-19 ANŠE 4BÁN [x x x x]x L[Ú] 1-me-8¹ ANŠE ŠE.ki-su-tú 1-me-55¹ AN[ŠE ŠE.tab]-ku ša ERIM¹.MEŠ PAB 2-me-63 ANŠE 6BÁN ša 1 UD-me ša [xxx] ša URU.MEŠ-šú-nu ina NAM¹ URU.la-h[i-ri x x x x] [PAB 5-me-7]8 ANŠE ŠE.[ki-su- tú ša 1 UD-me] [17-lim-3-me]-40 ANŠE ŠE.PAD.MEŠ ša ITI [PAB 7-me-5 ANŠE] ŠE.tab-ku ša ERIM.MEŠ ša 1 UD-me 18.

Yukarıdaki mektuptan hareketle, hayvan ve askerler için aylık tahıl ve yem miktarı 3.849.000 litredir. Bu miktarın, 2.115.000 litresi aylık, 70.500 (yaklaşık 56.400 kg) litresi ise askerlerin günlük ihtiyacı içindir.¹² Bu miktar hayvanlar için aylık 1.734.000 litre, günlük ise 57.800 litredir.¹³

Asker sayısı belirtilmese de, bazı mektup ve belgelerden yola çıkarak Fales, Kar-Aşşur'da yaklaşık 30.000 civarında asker, 8000 civarında hayvan olabileceğini belirtmektedir.¹⁴ Dezső ise bu miktarın 35.000 asker ve 10,000¹⁵ yük hayvanı için yeterli olduğunu ifade etmektedir.¹⁶

Sürgün edilenlerle ilgili bir mektuptan¹⁷ Asur topraklarına sürgün ya da başka yollarla gelmiş kişiler için 600-650 gramlık ekmek zar zor geçinebilecekleri bir miktar olarak hesaplanır. Asur ordusuna mensup askerler için ortalama 2 ile 3 litre kumanyanın kampta askere dağıtıldığı ve hayvanlar için bu miktarın yaklaşık olarak 5 ile 8 litre olduğu tahmin edilmektedir.¹⁸ ND 2803 numaralı tabletteki¹⁹ bilgiler incelendiğinde ise askerler için verilen miktar hemen hemen aynı ölçüde olsa da yük hayvanları ve süvari atları için verilen miktar 3.3 ile 9 litre arasında değişmektedir. Dezső, yük hayvanları için verilen yem miktarını 5-6 litre olarak kabul eder.²⁰

Asur krallarının, valiler aracılığıyla eyaletlerdeki hasatları dikkatle takip ettikleri ve özellikle sefer güzergâhında yer alan valileri, ordusunu beslemesi için görevlendirdikleri anlaşılmaktadır. Mazamua valisi tarafından II. Sargon'a yazılan mektubun bir kısmında Mazamua'daki ekini biçip biçmeyeceğini bunun için kralın emirlerini beklediğini ifade eder. Mektubun ilgili kısmı şöyledir:

*...atları ve özgür adamları (LÚ.zakkû) al[ıp] Mazamua'ya in[ip] ekini biçecek miyim? Efendim kralın elçisini bekliyorum. Efendi(m) kralın emirleri ne olabilir?*²¹

[21-lim-1-me-50 A]NŞE ŞE.PAD.MEŞ şa ITI [PAB 38-lim-4-m]e-90 ANŞE ŞE.ki-su-tú ŞE¹.tab¹-ku [şa ITI ERIM.MEŞ-L]JUGAL¹ A-du¹şa LÚ.GAL.MEŞ

¹² Fales 1990: 27

¹³ Fales 2014: 420

¹⁴ Fales 2014: 420

¹⁵ Yazar aslında 10.000 olarak yazması gereken sayıyı sehven bir "0" (sıfır) eksik yazmıştır.

¹⁶ Dezső 2016: 75

¹⁷ SAA 1: 257; Fales, 1990: Text II.

¹⁸ Fales, 2014: 420

¹⁹ Parker 1961: 55-61; Dezső 2016: 64 (Fig.17)

²⁰ Dezső 2016: dn. 365

²¹ SAA 5 199: r.3- r.7; LÚ.za-ku-ú ina ŠU.2-ia a-[şa-bat] ana KUR-za-mu-u-a ú-ra-[da] e-şa-du e-şi-di ina IGI LÚ.A-¹KIN¹ şa LUGAL EN-ia a-da-gal mi-nu şa LUGAL EN i-qa-bu-ni ki ma-şi-en LUGAL EN i-qi-bu-ni.

Sefer öncesinde haberleşme olarak değerlendirilebilecek bu mektup Asur valilerinin, askeri seferlerde kullanılmak üzere eyaletlerinde tahıl üretiminde bulduklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Metinde tahılın hasadı için kralın talimatının beklenmesi, sarayın askeri planlamaları yaparken ürünlerin hasat dönemini de dikkate aldığını göstermektedir.

Kaynaklar askerlerin işesi meselesinin Asur kralları tarafından sadece sefer dönemlerinde dikkat edilen bir husus olmadığını ortaya koymaktadır. Eyalet valilerinin gözetiminde askerlerin buldukları bölgede askeri hareketliliğin olmadığı dönemlerde de askerlerin tayını ile yakından ilgilenmek zorundaydılar. Örneğin; içeriğinden savaş dönemi olmadığı anlaşılan bir mektupta kral Sargon, ordusundaki Que’li savaş arabalı askerlerin (LU.EN.GIŞ.GIGIR.MEŞ) işe durumlarının araştırılması ve bununla ilgili kendisine haber verilmesini istemektedir.²² Bu gibi belgelerden askerlerin erzaklarının, seferleri kapsayan dönemler için değil bütün bir yıl için planlandığı ve bu organizasyonun bizzat kral tarafından kontrol edildiği, bunun sürekliliğinin sağlanması için önlemler alındığı anlaşılmaktadır. Bu konuyla alakalı bir mektupta şunlar kaydedilmektedir:

“... tabletinde ekmek tayını kaydedilen ve askerleri olan biri (komutan) için tahıl vergisinin içinden alacağım ve onun garnizonunun önüne koyac[ağım](tedarik edeceğim). Ayrıca (ekmek tayını) olmayan yerde bana gelecekler ve bana söyleyecekler ben (onlara tarla) vereceğim böylece onlar tarlalarını işleyecekler ve eğer (onlara tarla) vermezsem [ön]ceden biçtikleri [tahılı] alacaklar, yiyecekler ve tarlayı işlemeyecekler.”²³

Sefer sürecindeki orduya erzak temini konusunda metinlerden, kimi zaman gıdanın yığılı olduğu eyalet ya da bölgelerden geçerek bu ihtiyacını karşılandığı, kimi zaman da gıdalar ordunun bulunduğu alanlara ulaştırıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda nehirlerin yük taşımacılığında sıklıkla kullanıldığı dikkati çekmektedir. Mesela, Arzuhina valisi Şamaş-beluşur’un Sargon’a gönderdiği mektupta tahıl gibi maddeleri kayık ile Ampihabi bölgesine gönderdiğini belirtir.²⁴ Nehirlerde kayıklarla tahıl taşınabilmesi, nehir kenarlarının belli noktalarının sefer yürüyüşü ve ulaşım açısından elverişli olması, buraların askeri kamp alanı olarak tercih edilmesini sağlamış olmalıdır. Bu nedenle sefer sürecinde Asur ordusunun

²² SAA 5 68

²³ SAA 5 289: 2 – r. 2⁷; [ú-še]-tu-qu ša NĪNDA.ME[Ş x x x] [ša tu]p-pi-šú i-ba- šú-ni ù ERĪM.[MEŠ-šú] [i-b]a-ši TA ŠĀ-bi ŠE.nu-sa-hi a-[laq-qi] [a-na] EN.NUN-šú a-na pa-na-tu- šú a-šak-[kan] ù ina É la-áš- šú-ni il-lak-u-ni [i]-qa-bu-ni a-na-ku a-da-an ù ŠE.NUMUN-šú e-ru-šú ù šum-mu la a-pa-qi-di [ŠE pa]-ni-um-ma ša e-ši-du-ni i-na-ši-u e-ku-lu ù ŠE.NUMUN la e-ru-šú

²⁴ SAA 5 233

gıda temininde nehir taşımacılığına ayrı bir önem verdiği görülmektedir. Bu konuyla ilgili bir mektupta şunlar söylenmektedir:

“... (yetkili) erkânın, “kam[p]ı Dilbat'ta kuracağız” dediğini duydum. Eğer onlar Dilbat'a kamp kurarsa insanlar açlık çekecekler ve onlara kervan ulaş(a)mayacak üstelik onların (bazı) askeri unsurları hareket edecek ve kervanı yağmalayacak. Onlar kampı geçen yıl ki Babil kampının sınırına kursunlar. Kayıklar (ve) şişirilmiş deriler onlara gitsin...”²⁵

Sefer sürecinde erzakın hangi bölgelere ve hangi görevlilere ulaştırılacağı önceden planlanmaktaydı. Bu konuda, saray erkânı için, muhtemelen sefer boyunca, erzak dağıtımının kaydedildiği bir tablet, tahılın birbirini takip eden günlerde çeşitli yerlere gönderildiğini göstermektedir.²⁶ İlgili tabletin kötü durumda olması detaylı bilgi edinmemizi engeller fakat günbegün hangi eyalete ve erkâna tahıl ulaştırılacağını belirtmesi sefer sürecindeki gıda organizasyonunun ne kadar detaylı planlandığını göstermektedir.

Asur Ordusunun Düşman Topraklarında Erzak Temin Yöntemleri

Asur ordusu kendi hâkimiyet alanı dışındaki topraklarda çeşitli yöntemlerle erzak elde edebiliyordu. Bunlardan biri düşman ülkelerin yöneticilerinden aldığı haraçlardı. II. Sargon Urartu seferini anlatan metninde, bölgeye önceki yıl yaptığı seferin etkileri hâlâ devam ettiğinden birçok valinin haracı kendisine bizzat getirip teslim ettiğini şöyle belirtmiştir:

“Parsuaş'a doğru indim. Namri ülkesinin, Sangibutu, Bit-Abdadani ve kuvvetli Med ülkesinin valileri ordumun yaklaştığını duydular, önceki yılda ülkelerini yakıp-yıkışım kulaklarında idi ve üzerlerine korku düştü. Koyduğum ağır vergileri ülkelerinden getirdiler ve bana Parsuaş'ta teslim ettiler.”²⁷

Aynı seferle bağlantılı olarak kral Sargon, Asur devletinden korkan valiler ve halkın Asur ordusu için gıda yığınları yaptığını ve bu durumun Urartu seferi boyunca devam ettiğini şöyle ifade etmektedir:

“Parsuaş'tan ayrıldım, Manna ülkesinin bir bölgesi olan Missi'nin yakınına vardım. Ullusunu, ülkesinin halkı ile birlikte kendi rızalarıyla hizmet etmeye hazır olarak, ordumu Sirdakku kalesinde bekledi. Sanki onlar

²⁵ SAA 18 175: r. 8 – r.e. 22; ina pi-i šá LÚ.GAL-MEŠ al-te-me um-ma ma-dak-tú ina URU.dal-bat ni-šak-kan ki-i ma-dak-ta ina URU.dal-bat il-ta-kan-u UN-MEŠ i-bé-ru-ú u a-lak-ti a-na pa-ni-šú ul tal-lak u LÚ.ḫi-a-lu-šú-nu uš-ša-am-ma a-lak-ta i-ḫab-nat ina BĀD ma-dak-ta šá TIN.TIR.KI ša šad-da-qād ma-dak-ta liš-kun-nu GIŠ.MA-MEŠ KUŠ.ma-áš-ki-ri-MEŠ a-na pa-ni-šú-nu lil-lik-ku-nu

²⁶ SAA 1 170; Ponchia 2014: 388

²⁷ ARAB II: 146; Çilingiroğlu 1984: 7

benim memurlarım, Asur'un valileriymiş gibi ordumu beslemek için un ve şarap depoladılar."²⁸

Ele geçen metinler, orduya Asur'dan gelen erzak stoğunun tükenmesi durumunda yeni kaynak arayışına gidildiği göstermektedir. Bu imkânlar, kimi zaman doğal kaynakları kullanarak kimi zaman düşman topraklarını talan ederek veya daha barışçıl bir şekilde yerel halk ve tacirlerle ticaret yaparak yaratılıyordu.²⁹ Bu ihtimallerin dışında Asur ordusu zor zamanlarında kervanları bile yağmalamak zorunda kalabilirdi.³⁰

Asur ordusunun ele geçirdiği kale ve şehirlerin tahıl depolarını yağmalaması ordunun erzak tedarik etme yöntemlerinden biriydi. Özellikle yine Sargon'un Urartu seferinde bu konuyla ilgili birçok ifade şöyle geçmektedir:

*"... ağızlarına kadar yiyecek dolu depolarını açtım ve ordumu sınırsız hububatı yiyip bitirmesi için serbest bıraktım..."*³¹

Farklı birkaç metinde geçen yukarıdaki ifadeden Urartu tahıl ambarlarının zenginliği açıkça anlaşılmaktadır. Bu bağlamda arkeolojik kaynaklar Urartu tahıl depolarının ve şarap mahzenlerinin büyüklüğü hakkında yeterli bilgiler sağlamaktadır.³²

Bu tür yerlerden Asur ordusu yeterince tahıl ve içecek tedarik edebiliyordu. Asur ordusunun ve ele geçirdiği tahıl ambarlarının tam boyutları bilinmese de Sargon'un askerlerini Urartu bölgesinde beslemekle ilgili fazla bir sıkıntı çektiği söylenemez. Buralardan ele geçirilen tahılın hayvanlarla Asur kamplarına taşındığı anlaşılmaktadır.³³

Kuşatma süresince düşman ülkesi şehrin içine hapsedildiği yani şehrin ablukaya alındığı durumlarda Asur ordusunun şehrin etrafındaki tarlaların ekinlerini yağmalamaktaydı. Bu durum genellikle yazıtlarda düşman ülkesinin bağ ve bahçelerine zarar vermek ağaçlarını kesmek

²⁸ Khurt 2009: 202

²⁹ Fales 2014: 420

³⁰ SAA 18 75: 15 – 16.

³¹ ARAB II: 158, 159, 165; Çilingiroğlu 1984: 19, 20, 26.

³² Urartu tahıl ambarları 1.432 *kapi* (yaklaşık 21,193 litre) ile 32.057 *kapi* (yaklaşık 474.443 litre) arasında değişen çeşitli boyutlarda olabiliyordu. Örneğin Erebuni şehrindeki tahıl ambarları 10.100 *kapi* boyutundaydı. Fakat bahsi geçen tahıl ambarlarının standart bir boyutu ve sayısı yoktu. Bazı şehirlerde birden çok ambar bulunmaktaydı. Erebuni şehri, I. Arğişti, II. Sarduri ve Rusa zamanında yapılmış tahıl ambarlarına sahipti. Bunların toplam kapasitesi 72,548 *kapi* yani 1.073.710 litre idi. Bilinen en küçük tahıl ambarı 1.432 *kapi* (21.193.6 litre) ile Armavir şehrindeydi. Şarap mahzenleri kapasitesi de (Urartuca *gie*) devasa boyutlardadır. Teişebaini şehrinin kapasitesi 600 *agargi* yaklaşık 150.000 litredir. Bkz; Payne 2005: 82 – 91

³³ Marriott - Radner 2015: 133-134

şeklinde görülse de ordunun gıda ihtiyacı için kullanılabilir ürünler de depolanmaktaydı. Örneğin II. Asurnasirpal'e ait bir yazıtta Luḫutu ülkesinin tahıl ve samanının biçilip depolandığı şöyle dile getirilmektedir:

*“Hattenalı Lubarna'nın başkenti Aribua'ya girdim. Şehri ele geçirdim. Luḫuti memleketinin otunu ve tahılını hasat edip yığdım. Sarayında bir ziyafet verdim.”*³⁴

Yine aynı kral, Nairi topraklarının ekinini Asur için Tuşḫa, Dammamusa, Sinabu ve Tīdu'ya depolamıştır.³⁵ Bu, başka ülkenin topraklarından elde edilip depolanan gıdanın askeri sefer için kullanıldığını doğrudan belirten ilk metindir.³⁶ Benzer şekilde III. Salmanassar'ın Bīt Adini kralı Aḫuni³⁷ ve Babilli Marduk-bēl-usāte'yi³⁸ şehirlerine hapsedtikten sonra bu şehirlerin etrafındaki tahılları hasat ettiği bilinmektedir.

Sargon veya Sanherib dönemine ait ve yazarı bilinmeyen bir başka mektupta, Asur kralının Babil'e girmesiyle Bīt-Dakuri halkı bataklıklara kaçtığı ve arkalarında bol miktarda tahıl bıraktıkları ifade edilmektedir. Mektubun devamında bu nedenle atların oraya gitmesi ve orada kalması şöyle tavsiye edilmektedir:

*“Bütün Bīt-Dakuri kabilesi yerleşiminden ayrıldı bataklığa girdi. Arkasında sayısız tahıl (tarlası) ve hurma (bahçesi) bıraktı. Bu yüzden atlar oraya gitmeli ve (orada) kalmalı.”*³⁹

Otlakların bolluğu, ordu içindeki hayvanların beslenmesi için büyük önem taşıyordu bu nedenle kamp alanı olarak seçilecek bölgelerde bu özelliğe dikkat edildiği anlaşılıyor. SAA 1 13 numaralı mektupta kampın kurulacağı Urammu kentinin avantajlarından bahsedildikten sonra orada bol miktarda otlak bulunduğu ve dinlenmek için iyi bir yer olduğu vurgulanmıştır.⁴⁰

Yazılı belgelerde genellikle tahıl ürünleriyle ilgili bilgiler yer alsa da kamplarda Asurlu askerlerin sığır, koyun ve keçi eti ile beslendikleri özellikle rölyeflerden anlaşılmaktadır. Bu hayvanlar, Asurluların fethettiği şehirler ve uzak bölgelere yaptıkları baskınlar sonucunda elde ediliyordu. Konuyla ilgili

³⁴ Grayson 1991, A.0.101.1: iii 81-82; URU a-ri-bu-a URU dan-nu-ti-šú šá ṁlu-bar-na KUR pa-ti-na-a-a KU₄-ba URU a-na ra-me-ni-ia aş-bat ŠE.AM.MEŠ u ŠE.IN.NU šá KUR lu-ḫu-ti e-ši-di ina ŠÀ DUB-uk ta-ši-il-tu ina É.GAL-šú GAR-un.

³⁵ ARAB I: 502; Grayson 1991, A.0.101.19: iii 96-97.

³⁶ Cifola1997/1998: 156-58; Hasel 2008: dn. 27.

³⁷ ARAB I: 620

³⁸ ARAB I: 622

³⁹ SAA 17 84: r. 3 – r. 9; É-ṁda-ku-ru gab-bu URU-MEŠ un-da-áš-<ši>-ru ù a-na ŠÀ GI.AMBAR i-ter-bu ŠE.BAR ù ZÚ.LUM.MA a-na la-mi-ni muš-šur ANŠE.KUR.RA-MEŠ lil-li-ku-ma i-na UGU-ḫi -iz-zi-zu

⁴⁰ SAA 1 13: 5 – 19.

tasvirlerde, kampa doğru götürülen ve kampın etrafında otlayan hayvanlara rastlanmaktadır. Ayrıca kamp içerisinde hayvanların kesildiğini gösteren rölyefler de bulunmaktadır.⁴¹ Yazılı belgelerde doğrudan Asur askerlerine büyükbaş ve küçükbaş hayvan etinin tayın olarak verildiğine dair ifadeler olmasa da düşman topraklarından, çok sayıda koyun, keçi, sığır, öküz gibi hayvanın yağmalandığına dair bilgiler kayıtlıdır.⁴² Esasen bu kayıtların birçoğu Asur ülkesine götürülen hayvanların tür ve miktarlarıyla ilgilidir.

Sonuç

Asur'un askeri başarılarının altındaki en önemli etkenin ordusunun örgütlenişi ve organizasyonunda yattığı, askeri başarıların bu organizasyonun işleyişine bağlı olduğu görülmektedir. Planlanan bir sefer hazırlığının daha kıştan başladığı, sefer sezonunun yaklaşmasıyla en üst seviye ulaştığı gözlemlenmektedir. İdari sistemindeki her yapıyı bu organizasyona dâhil eden Asur yönetimi sefer sürecinde “erzak temin” sıkıntısı yaşamamak için eyalet ve yerleşimlerdeki üretimi yakından tâkip ederek, sefer güzergâhını buna göre belirlemiş ve görevlilere erzak temini için sorumluluklar yüklemiştir. Bu sayede Asur ordusu, yürüyüşünün en azından kendi toprakları boyunca gerçekleşen bölümünde önemli sıkıntılar yaşamamıştır. Özellikle vâlileri aracılığıyla bu işleyişi sağlamaya çalışmıştır. Sargon'un Sekizinci Seferiyle ilgili metinde yer alan düşman topraklarındaki şehirlerin vâlileriyle ilgili “*Asur'un vâlileriymiş, gibi ordumu beslemek için un ve şarap depoladılar*” ifadesi, Asur vâlilerinin orduya erzak sağlamak zorunluluğunun doğal bir durum olduğunu göstermektedir.

Asur ordusunun yabancı topraklarda bazen vassallerinin yardımıyla bazen de doğrudan düşman ülkenin eyaletlerinden aldığı haraçlarla erzak ihtiyacını karşıladığı anlaşılmaktadır. İdareci ve komutanların, askerlerin beslenmesine özel bir ihtimam gösterdikleri anlaşılmaktadır. Aksi takdirde ordu içerisinde bir huzursuzluğun çıkabileceğini ve bunu ordunun dağılmasına neden olabileceğini öngörerek çeşitli tedbirler almışlardır. Örneğin; SAA 18 175 numaralı mektupta, Asur'a bağlı beylerin ordusundan bahsederken “...onların ordusu kervan yağmalamaya gidecek” ifadesinin geçmesi, askerlere gıda ulaştırılamaması halinde neler yaşanabileceğiyle ilgili endişeleri yansıtmaktadır. Bu nedenle düşman topraklarında erzak temini için her türlü fırsatın değerlendirildiği tahmin edilebilir. Bu yüzden, düşman şehirlerinin etrafındaki bağ ve bahçeler ile otlaklar bu amaçla

⁴¹ King 1915, pl. LXVIII (Band XII. 3, Lower Register); Fales 2014: Fig. 4, 34, 38, 39.

⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz; Dezső 2016: 151-152, Fig. 41

kullanılmış, şehirlerin tahıl ambarları da yağmalanmıştır. Belki de Asur yönetimi askeri seferler öncesi bazı şehirlerin ambarlarını ve otlaklarını ele geçirmeyi planlayıp, erzak politikasını önceden buna göre belirlemekteydi. Diğer taraftan ön görülenin dışında elde edilen erzak nedeniyle vâliler ya da vassallerin zaten yollamak zorunda oldukları aynı desteğin, seferin ileriki aşamalarında kullanılmak üzere ertelendiği akla getirilebilir. Asur ordusunun bütün bunların dışında tacirler aracılığıyla gıda satın aldığı ya da kervanları yağmaladığı da tespit edilmektedir.

Asur ordusunun sefer sürecinde askerlerin dışında beslemek zorunda olduğu diğer bir grup da binek ve yük hayvanlarıydı. Kampların nehir kenarlarına kurulmasının bir nedeni de bu hayvanlardı. Böylelikle hem askerler hem de hayvanlar için su ihtiyacının karşılanması sağlanmış ve çevrede bulunan otlaklar da hayvanların beslenmesi için kullanılmıştır. Ayrıca orduya lojistik desteğin nehirler yoluyla daha kolay ve hızlı ulaştırılıyor olması da nehirler kenarlarını kamp alanı olarak tercih edilmesinde oldukça önemliydi. Tahılın karayoluyla hayvanlarla taşınması, hem hayvanlar için hem de eşlik eden görevliler için su ve gıda ihtiyacının giderilmesini zorlaştırmaktaydı. Oysa bir nehir aracıyla birden çok hayvanın taşıyabileceği yük miktarını taşımak mümkün olduğu gibi su ve gıda temini daha kolaydı. Bu nedenle nehir taşımacılığı hem süreyi kısaltırken hem de taşıma masrafını azaltmaktaydı. Elbette orduya erzak sağlamak için nehirlerden uzak iç bölgelerle de bağlantı kurmak gerekiyordu. Bu nedenle iç bölgelere tahılın taşınması için katır ve eşek gibi yük hayvanları sıklıkla kullanılmıştır.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

- ARAB I Luckenbill, D., *Ancient Records of Assyria vol. I From the Earliest Times to Sargon*, NewYork, 1926.
- ARAB II Luckenbill, D., *Ancient Records of Assyria vol. II From Sargon to the End*, NewYork, 1927.
- Cifola 1997/1998: Cifola, B., "Ashurnasirpal II's 9th Campaign: Seizing the Grain Bowl of the Phoenician Cities," *AfO* 44 /45, 1997/1998:156–58.
- Çilingiroğlu 1984: Çilingiroğlu A., "Tanrı Assur'a Bir Mektup", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 2, 1984: 1-26.
- Dezső 2016: Dezső, T., *The Assyrian Army II: Recruitment and Logistics*, Budapest, 2016.
- Duymuş 2012: Duymuş Florioti, H. H., "Yeni Asur Metinlerinde Geçen Ay İsimleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXVII, Sayı 2, 2012: 359-379.

- Fales 1990: Fales, F. M., “Grain Reserves, Daily Rations, and the Size of the Assyrian Army: A Quantitative Study”, *State Archives of Assyria Bulletin* 4/1, 1990: 23-34.
- Fales 2002: Fales, M., “Central Syria in the Letters to Sargon II”, in U. Hübner and E. A. Knauf (eds.), *Kein Land für sich allein: Studien zum Kulturkontakt in Kanaan, Israel/Palästina und Ebirnäri für Manfred Weippert zum 65. Geburtstag* (Orbis Biblicus et Orientalis 186), Fribourg and Göttingen: University Press Fribourg and Vandenhoeck & Ruprecht, 2002: 134-152.
- Fales – Rigo 2014: Fales, F. M., – Rigo, M., “Everyday Life and Food Practices in Assyrian Military Encampments” , *History of the Ancient Near East / Monographs – XIV Paleonutrition and Food Practices in the Ancient Near East Towards A Multidisciplinary Approach* Ed. Lucio Milano, S.A.R.G.O.N. Editrice e Libreria Padova, 2014: 413-437.
- Hasel 2008: Hasel, M. G., “Assyrian Military Practices and Deuteronomy’s Laws of Warfare”, *Writing and Reading War Rhetoric, Gender, and Ethics in Biblical and Modern Contexts*, Edited by, Brad E. Kelle and Frank Ritche Ames Foreword by Susan Niditch, Atlanta, 2008: 67-82.
- Gökçek 2015: Gökçek, L. G., *Asurlular*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2015.
- Gökçek - Akyüz 2013: Gökçek, L. G., - Akyüz, F., “Asur Ordusu” Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 32, Sayı 54, 2013: 41-62.
- Grayson 1991: Grayson, A. K., *Assyrian Rulers of the Early First Millennium B.C. I (1114—859 BC)*, (The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods, 2), Toronto, 1991.
- King 1915: King, L. W., *Bronz Reliefs from Gate of Shalmaneser King of Assyria B.C. 860-825*, London, 1915.
- Marriott - Radner 2015: Marriott, J. - Radner, K., “Sustaining the Assyrian Army among Friends and Enemies in 714 BCE”, *Journal of Cuneiform Studies*, 67, 2015: 127–143.
- Parker 1961: Parker, B., “Administrative Tablets from the North-West Palace, Nimrud”, *Iraq* 23/1, 1961: 15-67.
- Payne 2005: Payne, M., *Uartian Measures of Volume*, Leuven: Peeters, 2005.
- Ponchia 2014: Ponchia, S., “Management of Food Resources in The Neo-Assyrian Empire: Data And Problems”, *History of the Ancient Near East / Monographs – XIV Paleonutrition and Food Practices in the Ancient Near East Towards A*

- Multidisciplinary Approach* Ed. Lucio Milano, S.A.R.G.O.N. Editrice e Libreria Padova 2014: 385 – 412.
- Postgate 1976: Postgate, J. N., “Fifty Neo-Assyrian Legal Documents” Warminster, 1976.
- Radner 2008: Radner, K., “Esarhaddon’s Expedition from Palestine to Egypt in 671 BCE: A trek through Negev and Sinai”, In: Bonatz, D and Czichon, R and Kreppner, FJ, (eds.) *Fundstellen: Gesammelte Schriften zur Archäologie und Geschichte Alt Vorderasiens ad honorem Hartmut Kühne*, Harrassowitz: Wiesbaden, 2008: 305-314
- SAA 1 Parpola, S., *The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West* (1987)
- SAA 5 Lanfranchi, G. B. and Parpola, S., *The Correspondence of Sargon II, Part II: Letters from the Northern and Northeastern Provinces* (1990)
- SAA 8 Hunger, H., *Astrological Reports to Assyrian Kings*, 1992.
- SAA 15 Fuchs, A. and Parpola, S., *The Correspondence Of Sargon II, Part III: Letters from Babylonia and the Eastern Provinces*, 2001
- SAA 17 Dietrich, M., *The Neo-Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib*, 2003.
- SAA 18 Reynolds, S., *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon and Letters to Assurbanipal and Sin-šarru-iškun from Northern and Central Babylonia*, 2003.
- SAA 19 Luukko, M., *The Correspondence of Tiglath-pileser III and Sargon II from Calah/Nimrud*, 2012.
- Schneider - Adah 2014: Schneider, A. W. – Adah, S. F., ““No Harvest was reaped””: Demographic and Climatic Factors in the Decline of the Neo-Assyrian Empire”, *Climatic Change*, Vol. 127, 2014: 435-446.
- Sagss 1963: Sagss, H. W. F., “Asyrian Warfare in Sargonid Period” *Iraq* 25, 1963: 145-154.

